

УДК 338.24.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-4-19>**Яворська О.Г.**кандидат біологічних наук,
доцент кафедри туризму і фізичного виховання
Київського національного лінгвістичного університету

ГЕНЕЗА ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Стаття присвячена актуальній проблемі генези теорії інтелектуального капіталу за матеріалами українських та зарубіжних учених з огляду на відсутність узагальненого розуміння сутності цього активу та його затребуваності у період креації постіндустріального простору за умов зростання ваги інтелектуального складника підприємств. Впливаючи на бізнес-процеси та зростання організацій, цей термін набув широкого вжитку серед економістів, теоретиків, дослідників. Порівняльний аналіз поглядів учених із питань вивчення інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу засвідчив якісний розвиток інтелекто-концепції та необхідність систематизації й узагальнення набутих з метою визначення сучасних напрямів розвитку теорії інтелектуального капіталу. Цінність проведеного дослідження полягає у можливості вибору найбільш доцільного та результативного підходу щодо трактування цього поняття під час практичного застосування.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, теорія інтелектуального капіталу.

Статья посвящена актуальной проблеме развития теории интеллектуального капитала по материалам украинских и иностранных ученых, которая состоит в отсутствии полного понимания природы этого актива в условиях развития постиндустриального пространства с высоким интеллектуальным капиталом. Это понятие влияет на бизнес-процессы и используется среди экономистов, теоретиков, исследователей. Сравнительный анализ взглядов ученых по вопросу интеллектуального капитала и интеллектуального потенциала предприятий свидетельствует о генезисе этой теории, необходимости систематизации и обобщения изученного. Рассмотрение термина «интеллектуальный потенциал» в целях исследования сущности изученного понятия определило векторы теории интеллектуального капитала. Ценность этого анализа для практического применения – возможность выбора самого объективно-результативного подхода для понимания этого вида капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальный потенциал, теория интеллектуального капитала.

The article is devoted to one of the topical problems in the study of intellectual capital. It studies experience of both Ukrainian and foreign scientists. The analysis of scientific sources shows that an exhaustive understanding of the nature of intellectual assets is not yet formed. Nevertheless, tendencies to create post-industrial space dictate the need to find ways to develop and improve the intellectual component of the enterprises. This paper discusses "intellectual capital" as a modern concept that influences business processes and growth of the enterprises. Intellectual capital as a concept is actively

developing among economists, theoreticians, researchers. A comparative analysis of the looks of the scientists concerning the definition of "intellectual capital" is offered. The study results in conclusions about the evolution and features of the intellectual capital and intellectual potential of the enterprises, which are the result of systematization and generalization of the previously studied papers. Consideration of the term "intellectual potential" for the purpose of creation of essence of the studied concept and development of vectors of the theory of intellectual capital are offered. The value of the analysis in practical application is the possibility of choosing the most objective approach for comprehension of the intellectual capital. The research rests on objective principles of the systems approach, economic analysis, logical and comprehensive approach to the assessment of economic phenomena and processes. We have used a set of general and special methods in this article. They are a historical and logical method (for the study of the theoretical foundations of intellectual capital); method of analysis and synthesis (to compare the main approaches to the interpretation of the concepts of intellectual capital); abstract and logical method (for theoretical generalizations and drawing conclusions). Findings are used to support existing managerial practices and policies for better retention practices and management of human resources. In general, researchers find a general understanding that intellectual capital is a certain intangible asset with an obligatory component of social and human capital. The generalization of the developed definitions of intellectual capital, intellectual potential, and intellectual assets of the enterprise gives grounds to assert that today the components of intellectual capital are quite differently determined by researchers: from a certain type of activity (intellectual, creative, innovative, and other activities) and a combination of personal, special or collective knowledge, abilities, experience, employee skills and information, as well as useful relationships with intellectual and strategic business assets (also possible variants of intellectual material, intellectual resources, intellectual property, etc.) and various forms of intellectual property; but in general, economists and researchers do not contradict each other. Accordingly, this concept finds its expression in the form of market advantages, values, profit, cost, innovation development, and intellectual and innovative products. We consider a promising approach to understanding intellectual capital as a complex dynamic system since it enables to analyse and investigate a rather significant and unique synergistic effect from the joint interaction of both intangible assets and traditional capitals of the enterprise.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, theory of intellectual capital.

Постановка проблеми. Як відомо, на початку ХХ ст. І. Фішер запропонував вважати капіталом все те, що відповідає критерію генерування потоку прибутків впродовж певного проміжку часу, і вважав, що будь-який прибуток є продуктом певного різновиду капіталу [4]. Таким чином, будь-який запас та різновид активів вважається капіталом, якщо його використання приносить прибуток. Е. Брукінг зазначав, що у третьому тисячолітті найвищу цінність матимуть кваліфікація персоналу, відомість торгової марки, передові технології та корпоративна культура. Р. Рослендер, Р. Фінчем розглядають інтелектуальний капітал як новий капітал, якого не було раніше, тому це поняття не збігається ні з нематеріальними активами, ані з гудвілами [5; 8]. Вперше словосполучення «інтелектуальний капітал» згадується у листі Дж. Гелбейта до М. Калецькі у 1969 р. як дещо більше, ніж «чистий інтелект» людини, оскільки охоплює і певну інтелектуальну діяльність [11]. Теоретики прирівнювали до цього поняття знання, досвід, інформацію, а також мотивацію, комунікацію, корисні стосунки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком теорії інтелектуального капіталу у ХХІ ст. значно розширилися підходи до розуміння суті цього поняття. Більшість дослідників розглядають його як статичну (результат, цінність, власність), наявну на підприємстві

матерію, проте вже є когорта прихильників і «динамічного» підходу. Тому систематизація трактувань поняття у межах концепції інтелектуального капіталу є актуальною.

Метою дослідження є узагальнення та систематизація наробок із дослідження нематеріальних активів підприємства; та аналіз підходів щодо дефініції поняття «інтелектуальний капітал» (враховуючи термін «інтелектуальний потенціал») як генези основних напрямів сучасної теорії інтелектуального капіталу організації.

Виклад основного матеріалу. Згідно з проведеним нами аналізом сучасних поглядів економістів та науковців щодо трактування інтелектуального капіталу, вважаємо за доцільне процитувати ті дефініції, які вказують на значущість знаннево-інформаційного складника цього капіталу та еволюцію такої в теорії інтелектуального капіталу, та звернути увагу на системно-динамічні підходи у розгляді поняття інтелектуального капіталу вітчизняними та зарубіжними науковцями, який, на наш погляд, є найбільш перспективним за сучасних тенденцій та векторів економічного розвитку. Суттєвим є твердження А. Уайлмен та І. Каді, що цей капітал охоплює ту частину невідчутного, яка принципово не може мати прямої грошової оцінки та є невіддільною від компанії, яка їх сформувала, на відміну від невідчутних активів, які можна виміряти у грошових одиницях та які можуть

існувати за межами організації [2; 7]. С.В. Валдайцев це поняття також розглядає як численну сукупність нематеріальних активів підприємства (навчений персонал, постійні клієнти тощо), які на практиці характеризують конкретну організацію, оскільки певна сукупність специфічних нематеріальних активів може бути лише у конкретного підприємства. Таким чином, як об'єкт оцінки ІК виявляється прив'язаним до оцінки певної організації і виступає лише як частина оцінки певного конкретного бізнесу, а об'єкти інтелектуальної власності частіше є предметом самостійної оцінки, незалежно від того, кому вони належать на певний момент часу [10]. Н. Бонтіс відзначав, що важливий не інтелектуальний капітал як такий, а потоки інтелектуального капіталу, тому він давав визначення інтелектуальному капіталу як сукупності нематеріальних ресурсів та їх потоків; така дефініція відображає динамічну природу інтелектуального капіталу [15]. С. Алберт та К. Бредлі також розглядають інтелектуальний капітал як процес перетворення знань та нематеріальних активів у корисні ресурси, які здатні забезпечувати конкурентні переваги підприємствам та окремим працівникам [1]. Ці визначення конвертативності інтелектуального капіталу узгоджуються і з поглядами О. Бутнік-Сіверського: інтелектуальний капітал – різновид капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює одночасно властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку й особливості; це авансована інтелектуальна власність, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [9]. Вважаємо однією з найвдаліших та найповніших дефініцій інтелектуального капіталу за авторством В.Л. Іноземцева, який під інтелектуальним капіталом розуміє начебто «колективний мозок», що акумулює наукові і повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми [16].

У ХХІ ст. досліджуване нами поняття трактується як системне явище. Згідно з Л.Л. Ковальською, інтелектуальний капітал являє собою систему інтелектуальних цінностей (професійні знання, кваліфікація, досвід, раціоналізаторська активність, інші нематеріальні активи), які в процесі трансформації забезпечують одержання соціо-еколого-економічного ефекту та формування підприємницької майстерності щодо створення власної справи; І.С. Віннікова застосувала визначення інноваційного капіталу як комплексної системи формування джерел інвестування та перетворення їх в удосконалені засоби виробництва; за В.О. Кузьмінським, інтелектуальний капітал – система відносин еко-

номічних суб'єктів щодо раціонального, стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для виробництва конкурентних товарів і послуг, підвищення рівня життя, розв'язання проблем нерівномірності світового і регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів [19; 21]. Доволі часто поняття «інтелектуальний капітал» використовується як синонім «інтелектуального потенціалу» і значно рідше – як «інтелектуальні ресурси», проте ототожнювати поняття «потенціал» та «ресурси» некоректно, оскільки величина ресурсів не завжди еквівалентна інноваційному потенціалу; як свідчить практика, є підприємства з грандіозними ресурсами та низьким рівнем потенціалу і, навпаки, підприємства з високим рівнем інноваційного потенціалу та незначними ресурсами [32]. Поняття «інтелектуальний потенціал» є відносно новим для вітчизняної економічної науки та практики господарювання, тому його оцінка з позиції економічного змісту у науковій літературі є актуальною. З огляду на відсутність у авторів єдиної думки щодо цього поняття, доцільно провести таке групування. До першої групи нами віднесено дослідників, які розглядають інтелектуальний потенціал як просоціальний складник (важко відокремити інтелектуальний потенціал від поняття людського та соціального капіталів, що пояснюється формуванням основ теорії інтелектуального капіталу, які були закладені саме концепцією (теорією) людського капіталу): В. Зинов розглядає інтелектуальний потенціал як колективні знання персоналу підприємства, їхні творчі здібності та ідеї, уміння вирішувати проблеми, лідерські якості, підприємницькі та управлінські навички та здібності окремої людини; І.А. Іванюк – як здатність суспільства до освоєння та осмислення світу, накопиченої наукової та культурної інформації та сукупності трудової сили, здатної приймати, перетворювати, використовувати, відтворювати та передавати інформацію; В.А. Кадомцева під інтелектуальним потенціалом підприємства розуміє інтелектуальні здібності працівників організації, які характеризують можливості розвитку цієї структури; Л.Я. Баранова до інтелектуального потенціалу відносить сукупність розумових та духовних можливостей суспільства для вирішення нагальних проблем; Д.В. Трошин та Н.Д. Глобіна дають чітке і, на нашу думку, правильне визначення терміна «інтелектуальний потенціал організації» – це інтелектуальний потенціал персоналу організації; А.А. Горбунов та А.Д. Резвая під інтелектуальним потенціалом розуміють сукупність здібностей та набутих знань, умінь, навичок, які можуть бути переведені в дії та використані для вирішення будь-

яких завдань, досягнення певної з використанням розумової енергії у сфері науки, техніки, освіти та управління [12; 18; 32].

Варто зазначити, що вищезазначені дефініції перекликаються з такими щодо інтелектуального капіталу у працях як класиків (Т. Стюарт вважає інтелектуальним капіталом компанії таку суму знань її працівників, які формують ринкові переваги [30]; за А. Едвінссон, П. Салліван – це знання, які піддаються конвертації у вартісну оцінку [3]; за Б.Б. Леонтьєвим – сукупність наявних у суб'єкта законних прав на результати творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок, а також нагромаджені ними бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами [22]), так і їх послідовників: за Н.І. Климович, інтелектуальний капітал – це наукові та повсякденні знання персоналу підприємства, які здатні створювати високотехнологічну, наукоємну продукцію та збільшують вартість сукупного капіталу підприємства [18]; за Т. Гуренко – сукупність інтелектуальних ресурсів (матеріальних і нематеріальних) та здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність підприємства розвиватися на основі інформації й знань; Є.В. Нанівська до складу інтелектуального капіталу відносить знання, інформацію, досвід, організаційні можливості, інформаційні канали, які можна використовувати для створення багатства [25]; В. Пожуєв вважає, що інтелектуальний капітал заснований на зв'язках структурованого знання і здібностей, які володіють потенціалом розвитку та створення вартості [26]; за Н. Сарай, інтелектуальний капітал – сукупність інтелектуальних ресурсів людей, підприємств та організацій (знання, уміння й творчі обдарування індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, об'єкти інтелектуальної власності, машинні інтелектуальні засоби, організаційні структури), які є результатом попередньої творчої діяльності людини та використовуються суб'єктами підприємництва для виконання поставлених цілей [29]; І.І. Помінова вказує на двоїсту природу цього феномену зі складниками, які «притаманні капіталу як такому, та специфічні якості, що характеризують інтелектуальну творчу діяльність людини та відбиваються на сутності та змісті» поняття, а також зазначає, що «індивідуальний (персоніфікований) інтелектуальний капітал» – це сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, що є невід'ємною частиною людини, які можуть бути певним чином персоніфіковані та використані в процесі професійної діяльності. «Інтелектуальний капітал фірми» – це нагромаджена у процесі інтелектуальної діяльності фірми сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, інтелекту-

альних продуктів, відносин, що має економічну цінність і використовується з метою збільшення прибутку [27]; Л. Городянська трактує поняття «інтелектуальний капітал» як сукупність ресурсного потенціалу трудових ресурсів, створених завдяки можливостям і здібностям працівників – об'єктів нематеріальних ресурсів, якими може розпоряджатися та управляти підприємство [13]; за І.П. Мойсеєнко та І.І. Кандяк, інтелектуальний капітал – знання, навички і виробничий досвід конкретних людей (людські авуари) і нематеріальні активи, що включають патенти, бази знань, програмне забезпечення, торгові марки тощо, які продуктивно використовуються в цілях максимізації доходу [24].

До другої групи нами віднесені твердження економістів, які акцентують увагу на інтелектуальному потенціалі та інтелектуальному капіталі як на специфічному економічному показникові: Карл Ерік Свейбі вважає, що інтелектуальний капітал є прихованими цінностями підприємства, які проявляються у зовнішніх і внутрішніх зв'язках компанії, організаційних процесах і здатні забезпечувати їй прибуток [6]; Е. Брукінг ототожнює цей капітал із сукупністю нематеріальних активів підприємства, які можна використовувати для формування його вартості та без яких неможливе функціонування компанії та розвиток конкурентних переваг [8]; за Й. Руус, С. Пайк і Л. Фернстем, інтелектуальний капітал підприємства є нефінансовими та нематеріальними ресурсами, які залучаються до створення цінностей організації, а також повністю або частково нею контролюються [28]; Л. Прусак розкриває економічну сутність інтелектуального капіталу як інтелектуального матеріалу, який використовується для виробництва більш цінного майна, який потім утілюється в активах фірми; ототожнює поняття «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальна власність», хоча ці поняття мають різну природу [15]; Є.В. Бобкова розглядає інтелектуальний капітал як капітал, який дає змогу досягнути стратегічної мети розвитку за максимальної ефективності функціонування; а В.А. Іванцов тлумачить це поняття як сукупність ресурсів виробництва; А.В. Елін та І.Є. Еліна розглядають інтелектуальний потенціал як резерв, іноді прихований, формально не зафіксований, але реально наявний для виконання будь-яких дій; В.М. Трємбач вважає, що корпоративний інтелектуальний потенціал – інтегральні можливості та здатність за наявних ресурсів у формі інтелектуального капіталу, які дозволяють досягнути стратегічних цілей розвитку корпорації за максимальної ефективності його функціонування; Г.Ф. Красноженова цю категорію трактує як комплексну

характеристику рівня розвитку інтелектуальних, творчих можливостей та ресурсів різного рівня; В.П. Багов, Є.Н. Селезньов, В.С. Ступаков визначають інтелектуальний капітал як творчі можливості організації з утворення та реалізації інтелектуальної та інноваційної продукції, що визначається складниками, такими як кадровий капітал, інтелектуальна власність та маркетингові активи; П.Ю. Макаров, Є.В. Бобкова, Б.З. Мільнер пропонують розглядати інтелектуальний капітал як сукупність інтелектуальних активів, розуміючи під останніми ринкові, інфраструктурні та людські активи, інтелектуальну власність; І.В. Левіна визначає інтелектуальний капітал як продуктивну силу інформаційного технологічного способу виробництва, що виникає в результаті раціонального пізнання та формування нових знань, які забезпечують приріст авансованого капіталу та зростання граничного продукту; за О.В. Кендюховим, інтелектуальний капітал – це здатність створювати нову вартість інтелектуальних ресурсів підприємства, які представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученими з сторони, як засоби створення нової вартості; Ж. Шульга розглядає ІК як сукупність активів інтелектуальної власності, а також ринкових і нематеріальних активів підприємства, здібностей і навичок працівників підприємства (інтелектуальних ресурсів), що формуються внаслідок реалізації інтелектуального потенціалу у процесі здійснення підприємством господарської діяльності [17; 20; 23; 27; 31].

До третьої групи належить фактор інноваційного розвитку: так, представники Market Journal інтелектуальний потенціал організації розглядають як її готовність до генерації та впровадження нововведень на основі накопиченого досвіду, інформації, інтелектуального рівня персоналу [14]; Е.Н. Сиванкова також до цієї категорії відносить сукупні можливості підприємства забезпечувати в довгостроковій перспективі його інноваційну діяльність на основі ефективного використання інтелектуальних ресурсів; за В.А. Ванєєвим, інтелектуальний капітал – сукупність особистісних та організаційних нематеріальних ресурсів об'єкта господарювання, використання яких сприяє конвертації інтелектуального потенціалу в активи підприємства, забезпечуючи зростання його інноваційної активності, обсягів виробництва,

прибутку та інших показників результативності [15; 18]. До цієї групи нами також віднесено праці економістів, які інтелектуальний капітал розглядають як фактор підвищення конкурентоспроможності, наприклад, Х. Макдональд відносить до інтелектуального капіталу підприємства знання, які можуть використовуватися для одержання різних переваг перед конкурентами [18]. Передовим є погляд Н.І. Климовича, за яким інтелектуальний потенціал підприємства – це комплекс, який включає такі види потенціалів: кваліфікаційний (професіональні знання, уміння та навички); психофізіологічні (працездатність); творчий (інтелектуальна, пізнавальна здатність, здатність генерувати та вирішувати інноваційні задачі); комунікаційні (здатність до співпраці, колективної організації та взаємодії); моральний, ідейносвітоглядний (цілісно-мотиваційна сфера); лідерський; розвитку; груповий (потенціал команди) [18].

Висновки з проведеного дослідження. Загалом дослідники знаходять загальне розуміння щодо того, що інтелектуальний капітал є певним невідчутним активом з обов'язковим складником соціо- та людського капіталів. Узагальнення опрацьованих дефініцій інтелектуального капіталу, інтелектуального потенціалу та інтелектуальних активів підприємства дає підстави стверджувати, що сьогодні складники інтелектуального капіталу доволі по-різному визначаються дослідниками: від певного виду діяльності (інтелектуальна, креативна, інноваційна й інша діяльність) та сукупності особистісних, спеціальних чи колективних знань, умінь, досвіду, навичок співробітників та інформаційних даних, а також корисних відношень до інтелектуальних та стратегічних бізнес-активів (також можливі варіанти інтелектуального матеріалу, інтелектуальних ресурсів, інтелектуального багатства, тощо) та різних форм інтелектуальної власності; проте загалом економісти та дослідники не протирічають один одному. Відповідно, вираження це поняття знаходить у формі ринкових переваг, цінностей, прибутку, вартості, інноваційного розвитку та інтелектуально-інноваційної продукції. Вважаємо перспективним підхід щодо розуміння інтелектуального капіталу як складної динамічної системи, оскільки він дає змогу аналізувати та досліджувати доволі значущий та унікальний синергетичний ефект від спільної взаємодії як нематеріальних активів, так і традиційних капіталів підприємства.

Список використаних джерел:

1. Albert S. The Impact of Intellectual Capital / S. Albert, K. Bradley // Open University Business School Working Paper. 1996. № 15. P. 47–56.
2. Caddy I. Intellectual capital: recognizing both assets and liabilities. / I. Caddy // Journal of Intellectual Capital. 2000. № 2 P. 129–146.

3. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. New York : Harper Business, 1997. 268 p.
4. Fisher I. The Nature of Capital and Income. – London: Macmillan, 1927. 427 p.
5. Roslender R. Thinking critically about intellectual capital accounting. / R. Roslender, R. Fincham // Accounting, Auditing & Accountability Journal. 2001. № 14. P. 383–399.
6. Sveiby K. E. (2004) Methods for Measuring Intangible Assets Jan 2001, updated April 2001, May 2002, October 2002, April 2004 [Electronic source]. Mode of access : <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangibleAssets.html>.
7. Wileman A.A Capital idea // Management Today. 1999. № 2. P. 129–146.
8. Брукинг А. Интеллектуальная собственность / пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
9. Бутнік-Сіверський О. Інтеллектуальний капітал: теоретичний аспект. URL: <http://www.ndiiv.org.ua>.
10. Валдайцев С.В. Оценка интеллектуальной собственности : учебник. / С.В. Валдайцев. С.-Петербург. гос. ун-т. СПб.: Экономика, 2010. 471 с.
11. Гэлбрейт Д. Экономические теории и цели общества / Д. Гэлбрейт / под ред. Н.Н. Иноземцева. М.: Прогресс, 1979. 406 с.
12. Горбунов А.А. Анализ использования инновационного потенциала региона / А.А. Горбунов, А.Д. Резвая. // Проблемы Современной экономики. 2008. № 3 (27). С. 16–29.
13. Городянська Л.В. Відтворювальні економічні ресурси: теорія та методологія обліку і аналізу: монографія / Л.В. Городянська. К.: КНЕУ, 2013. 259 с.
14. Забелин П.В. Основы стратегического управления / П.В. Забелин, Н.К. Моисеева. М.: Центр «Маркетинг», 1997. 195 с.
15. Звіргідзе Д.І. Інтеллектуальний капітал: еволюція та перспективи / Д.І. Звіргідзе // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Т. 2. С. 125–132.
16. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества / В.Л. Иноземцев. – М.: Academia : Наука, 1998. 640 с.
17. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О. В. Кендюхов. Донецьк : ДОНУЕП, 2008. 359 с.
18. Климович Н.І. Еволюція поглядів на поняття «інтелектуальний капітал» / Н.І. Климович // Бізнес-інформ. № 2. 2014. С. 215–219.
19. Ковальська Л.Л. Інтеллектуальний капітал як чинник розвитку підприємницької майстерності / Л.Л. Ковальська // Економічний форум. 2017. № 2. С. 101–105.
20. Красноженова Г.Ф. Высшая школа России России (проблемы сохранения интеллектуального потенциала). М.: Мысль, 1998. 258 с.
21. Кузьмінський В.О. Теоретичні основи інтеграції капіталів / В.О. Кузьмінський // Фінанси України. 2003. № 2. С. 124–132.
22. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев. М. : Акционер, 2002. 200 с.
23. Макаров П.Ю. Специфика оценки стоимости интеллектуального капитала. Экономика региона. / П.Ю. Макаров, Е.В. Бобкова // Журнал Владимирского Государственного университета. 2007. № 18. С. 34–50.
24. Мойсеенко І.П. Інтеллектуальний потенціал – елемент комерційної таємниці / І.П. Мойсеенко, І.І. Кандяк // Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22. С. 328–334.
25. Нанівська Є.В. Інтеллектуальний капітал підприємств: сутність і значення у сучасних умовах / Є.В. Нанівська // Вісник Національного лісотехнічного університету України. 2011. № 21.15. С. 256–262.
26. Пожуев В.І. Інтеллектуальний капітал як стратегічний потенціал організації / В.І. Пожуев // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. № 37. С. 4–15.
27. Помінова І.І. Інтеллектуальний капітал: теоретико-методологічний аспект / І.І. Помінова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2013. № 3 (59). С. 243–248.
28. Руус Й. Интеллектуальный капитал / Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстем. СПб.: Высшая школа менеджмента, 2010. 436 с.
29. Сарай Н.І. Інтеллектуальний капітал підприємства як основа його конкурентоспроможності / Н.І. Сарай // Інноваційна економіка: всеукраїнський наукововиробничий журнал. 2012. № 32. С. 95–98.
30. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации. Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / Т. Стюарт / Под ред. В.Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. 389 с.
31. Трэмбач В.М. Методы и средства для решения задач формирования интеллектуального потенциала корпорации. М.: МИФИ, 2007.
32. Устинова Л.Н. Инновационный потенциал предприятия / Л.Н. Устинова, Р.М. Сиразетдинов // Российское предпринимательство. 2017. Том 18. № 23. С. 3751–3764.